

УДК 343.32(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.2.73>

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ФОРМ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДОБРОВІЛЬНИМ ЗАЙНЯТТЯМ ПОСАД У НЕЗАКОННИХ ОРГАНАХ ВЛАДИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

Сорокін А.А.,

*аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства**Навчально-наукового інституту права**Сумського державного університету*

ORCID: 0000-0001-9765-3830

Сорокін А.А. Правова характеристика форм колабораційної діяльності, пов'язаних із добровільним зайняттям посад у незаконних органах влади на тимчасово окупованих територіях України.

Стаття присвячена комплексному аналізу форм колабораційної діяльності, пов'язаних із добровільним зайняттям посад у незаконних органах влади на тимчасово окупованих територіях України. Досліджено унікальну конструкцію об'єктивної сторони колабораційної діяльності, яка, на відміну від традиційного розуміння кваліфікуючих ознак як обтяжуючих обставин основного складу злочину, передбачає наявність самостійних форм протиправної поведінки з різним ступенем суспільної небезпечності.

Обґрунтовано актуальність вивчення форм колабораційної діяльності, передбачених частинами 2, 5 та 7 статті 111-1 Кримінального кодексу України. Ці форми представляють найбільш безпосередню та активну співпрацю з окупаційним режимом, створюють значні труднощі для правозастосовної практики через проблеми доказування добровільності та мають тісний зв'язок з іншими кримінальними правопорушеннями проти основ національної безпеки, що породжує складні питання кваліфікації за сукупністю.

У статті детально проаналізовано спільні характеристики досліджуваних форм колабораційної діяльності: суспільно небезпечне діяння у формі добровільного обіймання певної посади; локалізацію на тимчасово окупованій території; наявність спеціального суб'єкта – громадянина України. Визначено основні відмінності між цими формами, які полягають у характері займаних посад: без виконання організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій (частина 2); з виконанням таких функцій (частина 5); або в незаконних судових чи правоохоронних органах (частина 7).

Досліджено формальний характер складу кримінального правопорушення, передбаченого частиною 2 статті 111-1 Кримінального кодексу України, який класифікується як кримінальний проступок. Визначено, що для наявності складу цього правопорушення достатньо самого факту добровільного обіймання певної посади на тимчасово окупованій території, що не передбачає виконання організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій.

На основі аналізу судової практики виявлено проблемні аспекти застосування норм про колабораційну діяльність, зокрема щодо визначення критеріїв «добровільності» дій обвинувачених на тимчасово окупованих територіях. Встановлено, що суди здебільшого ухвалюють рішення про наявність добровільності за відсутності прямих доказів фізичного примусу, однак недостатньо враховують фактор психологічного тиску в умовах окупації.

Ключові слова: колабораційна діяльність, кримінальна відповідальність, тимчасово окуповані території, незаконні органи влади, добровільність, кваліфікація злочинів.

Sorokin A.A. Legal characteristics of forms of collaboration involving the voluntary occupation of positions in illegal authorities on the temporarily occupied territories of Ukraine.

This article presents a comprehensive analysis of the forms of collaboration involving the voluntary occupation of positions within illegal authorities operating in the temporarily occupied territories of Ukraine. It examines the unique construction of the objective element of collaboration-related offences, which – unlike the traditional understanding of qualifying circumstances as aggravating factors of the basic offence – encompasses autonomous forms of unlawful conduct, each with varying degrees of public danger.

The relevance of analysing the forms of collaboration defined in parts 2, 5, and 7 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine is substantiated. These provisions reflect the most direct and active forms of cooperation with the occupying regime, creating substantial challenges for law enforcement due to difficulties in proving voluntariness and their close links with other criminal offences against the foundations of national security, thereby raising complex issues of cumulative qualification.

The article offers a detailed examination of the shared features of the analyzed forms of collaboration: the socially dangerous conduct manifested in the voluntary occupation of a certain position; the territorial scope limited to temporarily occupied areas; and the existence of a special subject – namely, a citizen of Ukraine. The key differences among these forms lie in the nature of the positions held: those that do not involve managerial or administrative-economic functions (Part 2); those that do (Part 5); or positions within unlawful judicial or law enforcement bodies (Part 7).

The formal structure of the criminal offence stipulated in Part 2 of Article 111-1 is explored, which is classified as a criminal misdemeanour. It is established that for this offence to be constituted, the mere fact of voluntarily accepting a certain position in a temporarily occupied territory – without exercising managerial or administrative-economic functions – is sufficient.

Based on an analysis of judicial practice, the article identifies problematic aspects in the application of legislation on collaboration, particularly in determining the criteria for the «voluntariness» of the accused's actions in temporarily occupied territories. It is revealed that courts typically presume voluntariness in the absence of direct evidence of physical coercion, while often failing to adequately consider the influence of psychological pressure under occupation.

Key words: collaboration, criminal liability, temporary occupied territories, illegal authorities, voluntariness, crime qualification.

Постановка проблеми. Встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність стало важливим кроком законодавця у відповідь на виклики, пов'язані зі збройною агресією проти України. Особливістю правової регламентації цього кримінального правопорушення є диференційований підхід до криміналізації різних форм співпраці з державою-агресором, що відображено в конструкції статті 111-1 Кримінального кодексу України. Унікальна структура об'єктивної сторони колабораційної діяльності, яка передбачає низку самостійних форм протиправної поведінки з різним ступенем суспільної небезпечності, створює значні труднощі для правозастосовної практики. Особливо актуальним є дослідження форм колабораційної діяльності, пов'язаних із добровільним зайняттям посад у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, зокрема тих, що передбачають виконання організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, а також посад у незаконних судових або правоохоронних органах. Ці форми колабораціонізму становлять підвищену суспільну небезпеку через їх безпосередній зв'язок із функціонуванням окупаційного режиму та підривом основ національної безпеки України.

Стан опрацювання. Проблематика колабораційної діяльності стала предметом наукових досліджень лише з 2022 року, після включення відповідної статті до Кримінального кодексу України. Різні аспекти кримінально-правової характеристики колабораціонізму досліджували такі вчені, як З. Загиней-Заболотенко, Д. Зайнулін, В. Гацелюк, М. Хавронюк, Є. Письменський, В. Кузнецов та інші. Водночас, залишаються недостатньо дослідженими питання, пов'язані з критеріями розмежування різних форм колабораційної діяльності, особливостями доказування добровільності зайняття посад у незаконних органах влади, а також проблеми кваліфікації дій осіб, які обіймали різні посади в окупаційних адміністраціях.

Метою статті є комплексний аналіз об'єктивної сторони окремих форм колабораційної діяльності, пов'язаних із добровільним зайняттям посад у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, та формулювання на цій основі теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо кримінально-правової кваліфікації відповідних діянь.

Виклад основного матеріалу. Нормативне врегулювання питань, пов'язаних із колабораційною діяльністю, базується на принципі диференціації кримінальної відповідальності залежно від характеру співпраці з державою-агресором, способу її реалізації та наслідків. Такий підхід закріплений у системі кваліфікуючих ознак, що деталізують склади відповідних злочинів.

Ці ознаки відіграють важливу роль у реалізації кримінально-правової політики держави, дозволяючи індивідуалізувати відповідальність за конкретні прояви колабораціонізму в умовах воєнного стану та окупації. Вони враховують не лише рівень суспільної небезпеки діяння, але й особу правопорушника, мотиви й мету його дій, а також шкоду, завдану інтересам національної безпеки України.

На відміну від традиційного підходу, де кваліфікуючі обставини лише посилюють відповідальність за основний склад злочину, у випадку зі статтею, що передбачає покарання за колабо-

раціонізм, кожна частина фактично містить окрему форму об'єктивної сторони правопорушення. Вони розрізняються за способом вчинення, наслідками, ступенем інтеграції у діяльність ворога, що створює не ієрархію санкцій, а окремі, самостійні склади злочинів у межах єдиного інституту колабораційної діяльності.

Такий підхід відображає складну й багатогранну природу колабораціонізму, дозволяючи врахувати всі можливі форми співпраці з агресором. Водночас це створює практичні труднощі для правозастосовної діяльності, особливо коли конкретне діяння поєднує ознаки кількох різновидів протиправної поведінки.

У межах нашого дослідження особливу увагу приділено формам колабораційної діяльності, пов'язаним із добровільним вступом на посади в незаконно створених структурах. Зокрема, йдеться про: самовільне обіймання громадянином України посади в органах влади, сформованих окупаційною адміністрацією; добровільне включення до складу нелегітимних судових або правоохоронних органів; а також випадки, коли особа займає посаду у незаконному органі влади без надання їй управлінських або адміністративних повноважень.

Як зауважує З. Загинеї-Заболотенко, форми колабораційної діяльності, передбачені частинами 2, 5 та 7 статті 111-1 Кримінального кодексу України, мають низку спільних характеристик. Зокрема, це суспільно небезпечне діяння, що виражається у добровільному обійманні певної посади; вчинення правопорушення на тимчасово окупованій території; а також ознака суб'єкта – громадянство України. Основною відмінністю між цими формами є характер займаних посад: – у частині 2 йдеться про посади, що не передбачають виконання організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, в незаконних органах влади, зокрема в окупаційній адміністрації держави-агресора; – частина 5 охоплює посади, які передбачають здійснення зазначених функцій у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованих територіях, у тому числі в окупаційній адміністрації; – частина 7 стосується посад у незаконно створених судових або правоохоронних органах [1, с. 320].

Як відмічає Д. Зайнулін, кримінальне правопорушення, відповідальність за вчинення якого передбачена частиною 2 статті 111-1 Кримінального кодексу України, класифікується як кримінальний проступок. Склад кримінального правопорушення, передбаченого цією статтею, є формальним, тобто для наявності складу кримінального правопорушення не вимагається настання конкретних наслідків – вони залишаються поза межами юридичної оцінки цього діяння [2, с. 213].

Визначальним елементом його складу є й місце вчинення – тимчасово окупована територія, що прямо зазначено у диспозиції відповідної частини статті. Таким чином, сам лише факт добровільного обіймання громадянином України певної посади на тимчасово окупованих територіях уже є підставою для притягнення до кримінальної відповідальності. Водночас, у разі реального виконання службових функцій на цій посаді дії особи можуть кваліфікуватися додатково як державна зрада. Суб'єкт цього кримінального правопорушення, як вже наголошувалося, спеціальний (це громадянин України, який перебував на тимчасово окупованій території під час вчинення правопорушення). Щодо суб'єктивної сторони, то йдеться про прямий умисел: особа усвідомлює протиправний характер своїх дій, передбачає їхні наслідки та бажає їх настання [2, с. 213].

Для демонстрації практичного втілення цієї правової норми розглянемо вирок Малиновського районного суду міста Одеси, винесений у 2023 році. Йдеться про громадянина України, який у 2022 році, перебуваючи на тимчасово окупованій території Херсонської області, добровільно погодився обійняти посаду «заступника керівника» в утвореній державою-агресором незаконній окупаційній адміністрації. Обвинувачений свідомо виконував адміністративні функції, зокрема займався видачею документів, розпоряджався майном та координував діяльність місцевих установ, сприяючи функціонуванню окупаційного режиму. Слідство дійшло висновку, що його дії сприяли укріпленню тимчасової окупації та завдали шкоди державному суверенітету України. Суд розцінив ці дії як такі, що підпадають під частину другу статті 111-1 Кримінального кодексу України, оскільки обвинувачений добровільно обійняв посаду в незаконному органі влади, створеному на окупованій території, без наявності ознак примусу. Серед доказів – покази свідків, документи з підписами обвинуваченого, а також електронне листування, яке підтверджує його активну участь у роботі окупаційної адміністрації.

Під час судового розгляду було виявлено труднощі у встановленні меж кримінальної відповідальності, що пов'язано з відносною новизною статті 111-1 Кримінального кодексу України. Обвинувачений намагався обґрунтувати свої дії впливом зовнішніх обставин і тиском, однак суд не прийняв ці аргументи, оскільки не було подано переконливих доказів примусу. Навпаки, регулярне виконання ним службових обов'язків свідчило про свідому та добровільну участь у діяльності окупаційної адміністрації. У результаті суд призначив покарання у вигляді заборони займати посади в органах державної влади строком на дванадцять років із додатковим накладенням штрафу

– відповідно до санкцій частини другої статті 111-1 Кримінального кодексу України. У рішенні суд також наголосив на потребі вироблення єдиного підходу до визначення добровільності дій осіб, оскільки чинне законодавство не передбачає чітких механізмів для відмежування колабораціонізму від дій, вчинених під тиском або у вимушених умовах [3].

Цей вирок демонструє ширші труднощі правозастосування в умовах воєнного стану, особливо щодо необхідності знаходження балансу між притягненням до відповідальності за колабораціонізм і дотриманням прав осіб, які могли діяти в умовах тиску чи загрози. У межах цієї статті рішення суду акцентує на важливості подальшого вдосконалення правового регулювання, зокрема через більш чітке визначення таких понять, як «умисел» і «добровільність» у статті 111-1 Кримінального кодексу України, а також на потребі приведення українського законодавства у відповідність до міжнародних норм і підходів щодо відповідальності осіб на тимчасово окупованих територіях. Накопичення судової практики вимагає вироблення єдиних підходів до трактування таких справ, щоб уникнути правової невизначеності й забезпечити справедливе правосуддя, що має принципове значення для стабільності правового поля в Україні.

У випадках, коли громадянин України свідомо приймає пропозицію зайняти посаду, пов'язану з виконанням адміністративних, управлінських чи господарських функцій у незаконних органах, створених на тимчасово окупованих територіях, включаючи структури окупаційної влади держави-агресора, або добровільно балотується до таких утворень, його дії підпадають під ознаки кримінального правопорушення, передбаченого частиною 5 статті 111-1 Кримінального кодексу України [4]. Об'єктивна сторона колабораційної діяльності, яка проявляється у свідомому вступі громадянина України на посаду в незаконних судових або правоохоронних структурах, утворених на тимчасово окупованих територіях (відповідно до частини 7 статті 111-1 Кримінального кодексу України), становить одну з найнебезпечніших форм співпраці з державою-агресором. Вона відзначається високим рівнем залучення особи до репресивної системи, що функціонує в інтересах окупаційної влади.

У цьому контексті ознаками об'єктивної сторони правопорушення є: добровільне погодження на зайняття відповідної посади (тобто офіційне включення до кадрового складу), виконання функцій, пов'язаних із забезпеченням діяльності нелегітимної судової чи правоохоронної системи, здійснення цієї діяльності на тимчасово окупованій території, а також фактична реалізація наданих повноважень згідно з вимогами окупаційного режиму.

Важливо, що закон не передбачає диференціації відповідальності залежно від рангу чи посади особи в ієрархії незаконного органу. Це означає, що до кримінальної відповідальності можуть бути притягнуті як особи, що виконували технічні обов'язки, так і представники керівної ланки.

Основними юридичними характеристиками цієї форми колабораціонізму є: наявність добровільної волі в діях особи, відсутність ознак примусу чи дій в умовах крайньої необхідності; протиправний статус відповідних органів, оскільки їх створення та функціонування суперечать Конституції України та нормам міжнародного права; прив'язка діяльності до конкретних умов – вона здійснюється виключно на територіях, що перебувають під фактичним контролем держави-агресора [5].

Висновки. Об'єктивна сторона колабораційної діяльності характеризується унікальною структурою, яка передбачає наявність самостійних форм протиправної поведінки з різним ступенем суспільної небезпечності. На відміну від класичного розуміння кваліфікуючих ознак як обтяжуючих обставин основного складу злочину, різні частини статті 111-1 Кримінального кодексу України фактично закріплюють окремі склади кримінальних правопорушень, об'єднані спільною юридичною природою колабораціонізму. Форми колабораційної діяльності, пов'язані з добровільним зайняттям посад у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, мають спільні характеристики: суспільно небезпечне діяння у формі добровільного обіймання певної посади; локалізацію на тимчасово окупованій території; спеціальний суб'єкт – громадянин України, відмінності між цими формами полягають у характері займаних посад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Загине́й-Заболо́тенко З.А. Добровільне зайняття громадянином України посади у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, а також в незаконних судових або правоохоронних органах як форми колабораційної діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 318–321. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-6/70>.
2. Зайну́ллін Д.Р. Колабораціонізм: кримінально-правова характеристика кримінального правопорушення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 512–516. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/120>.

3. Вирок Малиновського міськрайонного суду м. Одеси у справі від 18 жовтня 2023 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114387210> (дата звернення: 23.04.2025).
4. Кримінальна відповідальність за колабораціонізм: кого і як каратимуть. *Харківський антикорупційний цент*: вебсайт. URL: <https://anticor-kharkiv.org/our-work/kryminalna-vidpovidalnist-za-kolaboratsionizm-kooho-i-iak-karatymut/> (дата звернення: 23. 04.2025)
5. Притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення колабораційної діяльності: аналіз діючого законодавства, практики його застосування та пропозиції щодо зміни законодавства: аналітична записка / Центр прав людини ZMINA: Київ, 2022. 56 с. URL: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2022/12/zvit_zmina_ukr-2.pdf (дата звернення: 23.04.2025).